

Fra Samlingerne

“Du må huske på dine egne løgne”

En kritisk læser af Johannes Magnus’
danskfjendtlige Sverigeshistorie

Afseniorforsker ved Det Kongelige Bibliotek
Karen Skovgaard-Petersen

Johannes Magnus’ Sverigeshistorie

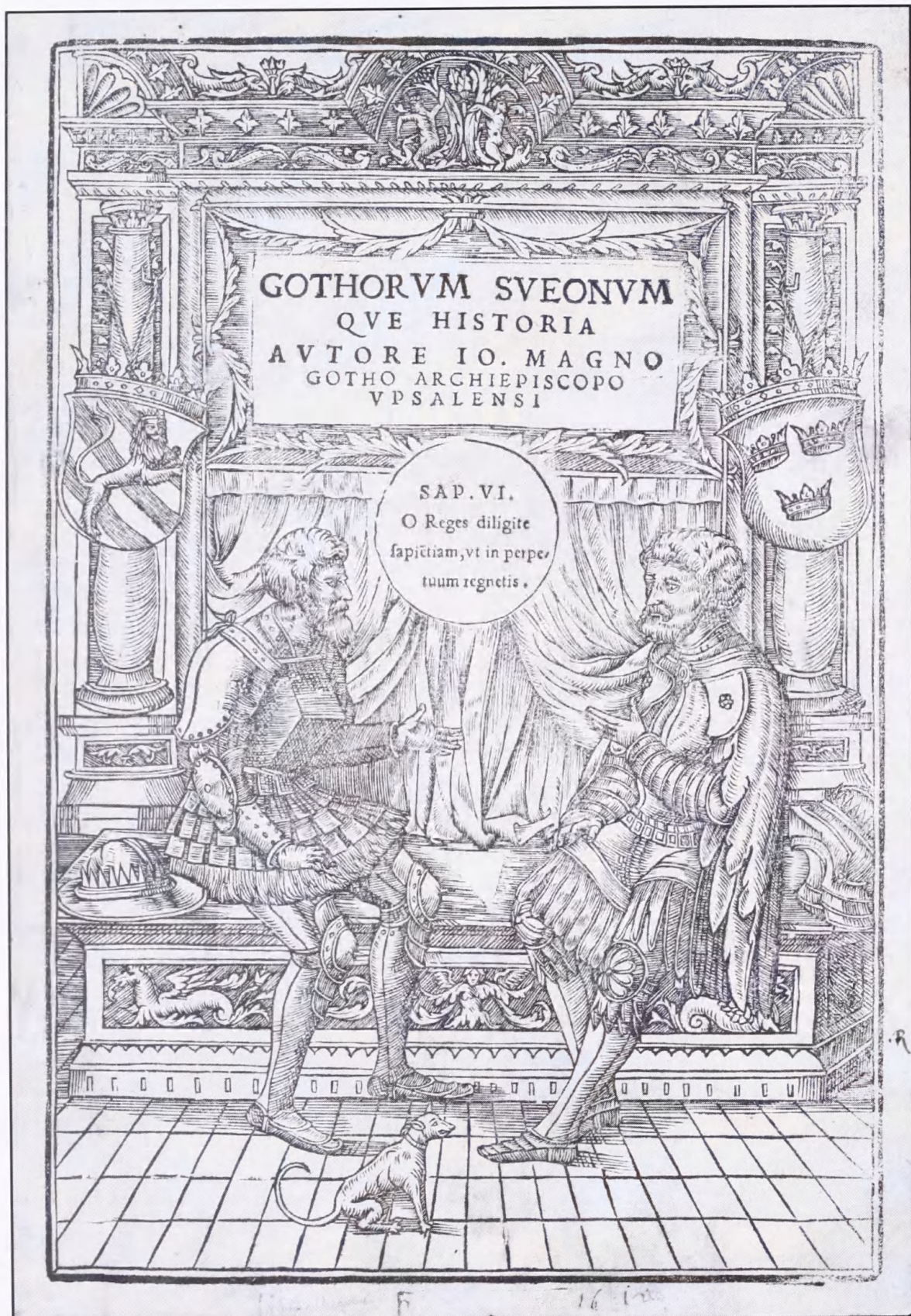
I 1554 udkom der i Rom en stor Sverigeshistorie, forfattet af Johannes Magnus, den sidste katolske ærkebiskop i Sverige. Johannes Magnus havde forladt Sverige midt i 1520'erne, da den svenske Kong Gustav Vasa begyndte at gennemføre den protestantiske reformation, og resten af sit liv tilbragte han i eksil. Han døde i Rom i 1544, og det blev hans bror, Olaus Magnus, der sørgede for at hans Sverigeshistorie blev trykt. Det skete i Birgitta-herberget i Rom, hvor Olaus netop havde fået indrettet et trykkeri. Året efter fulgte udgivelsen af Olaus’ eget livsværk, som er en stor topografisk beskrivelse af Sverige, *Historia de gentibus septentrionalibus*. Begge brødre skrev på latin.¹

I nyere tid har Olaus Magnus’ værk, med sit mylder af etnografiske oplysninger om senmiddelalderens Sverige, været genstand for betydelig større interesse end broderens. Men i 1500- og 1600-tallet blev Johannes Magnus’ Sverigeshistorie læst over hele Europa og især selvfølgelig i Sverige. Den blev oversat til svensk i 1620 og fik kolossal indflydelse på den svenske stormagtsideologi og svensk selvforståelse i 1600-tallet. Johannes Magnus fortæller hele

Sveriges historie fra de ældste tider og frem til sin egen tid. Her besynges de gamle goter – svenskerne forfædre – som et urgammelt folk, faktisk det ældste kulturfolk overhovedet. I tapperhed og moral, ja også på det litterære område, overgik goterne selv grækerne og romerne. Johannes Magnus konstruerer en svensk kongerække næsten tilbage til Syndfloden, nemlig til Noahs sønnesøn Magog, og værkets umiddelbare gennemslagskraft i Sverige ses bl.a. af at da Gustav Vasas søn Erik kom på tronen i 1560, lod han sig kalde Erik XIV. Så mange forgængere af samme navn på den svenske trone kunne han kun finde ét sted, nemlig hos Johannes Magnus.

Denne første udgave af Johannes Magnus’ Sverigeshistorie er et stateligt værk. Det er i folioformat og illustreret med et væld af træsnit, 239 i alt. Det findes i to oplag, det ene med en fortale af Olaus Magnus henvendt til Pave Julius III, det andet – og sjældnere – med en fortale til Gustav Vasas sønner, prinserne Erik, Johan, Magnus og Karl, ligeledes forfattet af Olaus. Allerede fire år senere, i 1558, blev værket imidlertid genoptrykt i Basel. Olaus Magnus var død året inden, og hvem der står bag den nye udgave, vides vistnok ikke. Den er imidlertid betydelig mere beskeden i sit udstyr: det er en lille bog i oktavformat med kun 11 af træsnittene. Her finder vi dedikationen til de svenske prinser, mens det pavelige forord er udeladt. Der er også kommet nyt materiale til. Fra Olaus Magnus’ etnografiske værk *Historia de gentibus septentrionalibus*, er der hentet et kapitel om hvordan man blandt de gamle goter valgte konger – og desuden er der tilføjet et appendix om årsagerne til det stadige fjendskab mellem svenskere og danskere.²

Det er nemlig et andet centralt træk ved Johannes Magnus’ Sverigeshistorie

Titelbladet til Johannes Magnus' Sveriges historie, førsteudgaven trykt i Rom 1554. Den urgamle forening af områderne Suecia og Gothia - begge i Sverige - er et hovedpunkt hos Johannes Magnus. Der valgtes konger på skift fra de to regioner. Her ses en svensk og en gotisk konge i forstandig samtale, illustreret ved et citat fra Vidsdommens bog i Det Gamle Testamente.

– som altså blev endnu tydeligere i 1558-udgaven ved tilføjelsen af dette appendix – at den er så gennemført danskfjendtlig. Hånd i hånd med den svenske patriotisme går den stadige polemik mod alt dansk. Luskede, latterlige, feje og grusomme optræder danskerne her fra første færd. Danmark, viser det sig, blev grundlagt som en simpel forbryderkoloni af goterne. De indså på et tidligt tidspunkt at de måtte af med de uheldige elementer i deres i øvrigt idylliske samfund, og deres konge, Erik I, besluttede at deportere dem til de navnløse småøer mod syd. Hen mod slutningen af værket har Magnus indlagt en lang tale, angiveligt holdt i 1510 af en svensk stormand, Heming Gadh, og det er simpelt hen en tale *contra Danos*, som det hedder, ”imod danskerne,” hvis grimme sprog, primitive spisevaner, upålidelige adfærd og indgroede grusomhed står for skud.

Efter 1558-udgaven fik den danske regering øjnene op for Johannes Magnus' værk og dets skadelige indflydelse på landets renommé. Kort efter skrev en dansk gesandt i London, Hans Münster, forskrækket hjem at den nye Sveriges historie nu nød anseelse i England – og han opfordrede til at man fra dansk side fik svaret igen. Den opgave blev historikeren Hans Svaning sat til at løse, og resultatet blev i første omgang den lille *Refutatio*, afvisning af Magnus' beskyldninger, trykt i 1561.³ Svaning gennemgår Heming Gadhs tale og afviser beskyldningerne én for én – fx med troskyldigt klingende påmindelser om at svenskerne sandelig heller ikke er for gode når det gælder eder og forbandelser og hygiejniske forhold.

Magnus' Sveriges historie kom til at præge dansk historieskrivning i mange generationer. Direkte eller indirekte måtte de danske historikere tage stilling til den. Det er

jo nemlig ikke bare den danske national-karakter Johannes Magnus angriber. Blandt hans mere konkrete politiske ærinder er det at vise at Skånelandene rettelig hører til Sverige. Det slår han fast allerede i forordet, og senere i værket argumenterer han med eftertryk for synspunktet.

Nu var Skåne som bekendt dansk da Magnus skrev sit store værk midt i 1500-tallet, og på det tidspunkt var Danmark stadig den dominerende magt i Norden. Men hvad der nok har forekommet at være svensk ønsketænkning midt i 1500-tallet, blev til virkelighed 100 år senere. Da var Sverige blevet en europæisk stormagt, med ideologisk fundament i Johannes Magnus' gotiske imperiekonstruktion, mens Danmarks betydning var for nedadgående. Ved Roskildefreden i 1658 måtte Frederik III afstå landområderne øst for Sjælland til den svenske konge, Karl X.

Frederik III's eksemplarer af Johannes Magnus' Sveriges historie

Selv kom Frederik III i besiddelse af to eksemplarer af Johannes Magnus' historie, som altså dermed indgik i det ældste Kongelige Bibliotek. Hvor aggressivt mod alt dansk Magnus' værk end var, var det også standardværket om svensk historie, og som sådant hørte det hjemme i et velforsynet fyrstebibliotek. Frederik III's righoldige bibliotek er som bekendt grundstammen i Det Kongelige Bibliotek, og hans to eksemplarer af Johannes Magnus' historie kan vi stadig studere her.

Det ene af dem er førsteudgaven fra 1554. Det er som sagt en folio-udgave, en anelig bog, og Frederik III's eksemplar er ovenikøbet blevet bundet ind i et Frederik III-bind – brunt kalveskind med gulddekorationer på ryggen og kongens kronede monogram i øverste rygfelt. Det andet

Litteræ seu characteres Gothorum.

IS Apicibus res gestas in lapidibus exprimentes sempiternæ hominū memoriæ tradiderunt. Quibus etsi Romani sermonis notitia, quæ tunc ante Romam conditam nulla erat, abesset, attamen tanta ad eloquætiæ studium, & ad scribendum patrias poëses diligentia eos miramtaur, vt non solùm pueri modesti (quod Romanos longo pòst tempore fecisse scribit Cato) cātaturi carmina antiqua, in quibus laudes erāt maiorum, passim inscriberentur, verum etiam graues viri in fribas de clarorum virorum virtutibus (vt etiā hodie fit) canerent: tantūsq; erat doctrinæ honor & præmium, vt sapientibus non modò scepra & regna, verum etiam diuinos honores plerique impenderent. Sed de his postea suis locis nō nihil afferemus. Nunc ad Siggonem reuertamur: Qui postq; subiectos sibi populos prudenter in bello & pace ad multos annos, vtpote sexaginta quinque gubernasset, armisq; & legibus præcipuā operam impendisset, tandem longo senio apud Vpsalensem metropolim cōsumptus defecit, circa annum à diluuiio quadragesimum duodecimum.

Resheroū magnifice gestæ obliuioni tradidit minime debent.

Siggo Rex apud Vpsalia moritur.

CAP. VIII.

Ntereà dum Sueomibus Siggo imperabat, Ericus in Gothorum Regem circa annum à diluuiio trecentimum quinquagesimum septimū eligitur. Hic Magogi ex filio Gogo sue Gothoro nepos, vel (vt alii dicunt) abnepos, nō modò instituendis bonis moribus, verum etiam patriæ charitate illustris

Ericus VI. Gothorum Rex.

d

Lange før grækerne og romerne - faktisk allerede kort efter Syndfloden - kendte de gamle goter til skriftens brug, fortæller Johannes Magnus. Han „dokumenterer“ sin påstand ved at afbilde et runealfabet eller, som han siger, et Alphabetum Gothicum, angiveligt fra disse fjerne tider (s. 25 i Johannes Magnus' Sveriges historie, Rom 1554). (Det Kongelige Bibliotek).

eksemplar, som skal omtales nærmere her, er af den mere beskedne 1558-udgave. Det påkalder sig særlig interesse ved at rumme en række håndskrevne noter i marginen, hvoraf nogle er simple indholdsangivelser, mens andre kommenterer Magnus' fremstilling – med skepsis og tør sarkasme. Noterne findes kun i en meget lille del af værket, koncentreret på knap 15 af tekstens 907 sider, nemlig siderne 51–65. I det følgende skal vi se på et udvalg af dem.

De håndskrevne noter

Her beretter Magnus om de tidlige goters bedrifter i den store verden. En del af dem vandrede nemlig ud og grundlagde blomstrende riger i det fremmede. Både amazoner og skythere, kendt fra antikke fortællinger, er faktisk, forstår man her, af gotisk oprindelse. Men hvorfor, spørger Magnus, valgte goterne at vandre så langt som til Skythien (omtrent Lilleasien) – og han svarer selv: Der var ikke tale om at de søgte mere frugtbare egne, for så ville de jo være standset ved nogle af de frodige egne de passerede på vejen; nej, slår han patriotisk fast, de var drevet af en kolossal krigslyst og erobringstrang. Hertil bemærker en håndskreven note tørt: ”Ja, for du mener jo også at Sverige er mere frugtbar end selvste Indien og Afrika” (*Nempe quod tibi persuasum sit Gothiam ipsa India et Africa fertiliorem*, s. 55) – Sveriges naturlige rigdomme har Magnus indledningsvis betonet.

Magnus' kompromisløse beundring for sine gotiske forfædre er også senere genstand for en lille kommentar. I Kappadokien bliver en gruppe goter angrebet af nogle lokale, der imidlertid er klar over at de ikke kan klare goterne i ærlig kamp og derfor lægger sig i baghold og dræber dem. Det med bagholdet får

følgende håndskrevne bemærkning med på vejen: ”På den måde har du så sørget for at der ikke går skår af dine landsmænds tapperhed?” (*Iam tuorum fortitudinem inuictam conseruasti?*, s. 64).

At Magnus var fuld af opspind, lader kommentatoren også skinne igennem. Goterne blev på et tidspunkt forhindret i at erobre Ægypten fra den lokale konge – ikke fordi han selv var i stand til gøre modstand, men simpelt hen fordi nogle sumpede områder forhindrede goternes fremmarch. Men den forklaring accepterer den skeptiske læser ikke. Han har noteret i marginen: ”Du må huske på dine egne løgne. For hvordan kan de samme mennesker nu lade sig skræmme, når du på s. 56 og andetsteds siger at de har erobret (?) Ægypten og iøvrigt hævder at de er så uovervindelige og dristige?” (*oportet mendacem esse memorem. Quomodo enim timidi facti quos pag 56 & alias dicis Ægyptum occupasse [? – læsningen af dette ord usikker] & tam insuperabiles audacesque?* s. 60).

Kort efter mener vor læser atter at kunne påpege en inkonsekvens. De efterladte kvinder hjemme i Sverige ønskede nu at få deres mænd tilbage fra det fremmede, fortæller Magnus. Men hvordan rimer det nu med at Magnus andetsteds understreger hvor usædvanligt tapre og mandhaftige de gotiske kvinder var, spørger læseren: ”Så det er altså disse hustruer, hr. biskop, der er så tapre på s. 55 og ligeledes (?) på s. 62?” (*So, Herr Bishopff, hae sunt uxores pag. 55 tam fortes. [utydeligt ord] p. 62*).

Magnus påberåber sig de mest forbløffende ældgamle kilder til sin beretning. Her har den skeptiske læser let spil. Amazonerne hævder Magnus at have læst om i sit fædrelands urgamle historier; hertil spørger læseren: ”Og hvad er så det for

nogle? Er det din far som du tidligere har citeret i kapitel 19?" (*Quibus nempe? patre quem prius cap. 19 in fine citas*, s. 63). Magnus har nemlig kort før trukket en direkte forbindelse fra en af de ældste gotiske konger, Baltus, til sin samtids svenske adelsfamilie Galt, og tilføjer: "fra den nedstammer også jeg på fædrene side, har min far fortalt mig" (*a qua etiam ego secundum paternam lineam (ut a parente meo accepti) originem duco*, s. 53). Også på dette sted har læseren placeret en tør kommentar: "Der er sandelig tale om et troværdigt vidnesbyrd" (*Scilicet Ab Autoritate et Testimonio*, s. 53).

Skribenten henvender sig, som man ser, ofte direkte til Johannes Magnus. Flere steder tiltaler han ham med biskop-titlen, *Herr bishopff*, eller omtaler – ironisk – hans biskoppelige værdighed: "Her skal vi altså forlade os på den biskoppelige troværdighed" (*Scilicet pro autoritate Episcopali*, s. 57). Der ligger nok her en protestantisk afstandtagen til den katolske biskop. Men kan vi nærmere indkredse ophavsmanden til disse noter? Det er fristende at regne med at han har været dansk. Den klare afstandtagen til Johannes Magnus og hans goter ("dine landsmænd") og den af og til næsten søgte jagt på selvmodsigelser hos Magnus peger på en læser der følte sig provokeret og havde lyst til at polemisere mod den svenske historiker. Men det er altså kun på disse sider om goternes vandringer i Lilleasien at denne læser har følt sig foranlediget til at gøre udfald mod Johannes Magnus. De egentligt antidanske passager i værket står ukommenteret.

Ikke desto mindre kan man med en vis forsigtighed pege på den unge, danske adelsmand Jacob Bjørn (1561-1596) som noternes forfatter. Han oplyser selv på bogens titelblad at han har erhvervet den i

Basel den 18. januar 1582. Skriften i noterne ligner denne titelbladsoplysning – og til gengæld ikke de senere ejeres navnetræk, som også findes på titelbladet (jf. nedenfor). Men det må understreges at disse skriftbedømmelser er usikre.

Under alle omstændigheder var Bjørn ejer af bogen fra 1582. Han var på det tidspunkt knap 21 år gammel og opholdt sig i Basel – som led i en større studierejse – sammen med to landsmænd, Anders Krag og Jørgen Speil. Omtrent samtidig med at han anskaffede sig Magnus' Sverigehistorie, skrev han en lille oversigt over Københavns Universitets historie, som kom til at indlede et værk Anders Krag fik trykt i Basel i 1582 (*Ramea scholæ et defensio P. Rami*). På sine udlandsrejser anskaffede Jacob Bjørn sig også en del andre bøger, særlig af juridisk art, og også de er endt i Det Kongelige Bibliotek.

Fra Jacob Bjørn til Frederik III⁴

Jacob Bjørn var altså en af tidens veludannede adelsmænd, men på grund af et svagt helbred trådte han ikke i statens tjeneste efter hjemkomsten til Danmark. Han giftede sig med Anna Krabbe i 1588, og de boede på den jyske herregård Stenalt indtil hans tidlige død i 1596. Hun delte sin mands litterære interesser og skal således have oversat Jyske Lov til højtysk, mens han oversatte samme værk til latin. En del af deres bøger blev forsynet med deres samlede forbogstaver, I B A K – og disse initialer er også at finde på Johannes Magnus-bogens forsatsblad. Et andet karakteristisk træk ved ægteparrets bøger er at de latinsprogede af dem har en angivelse af indholdet på dansk skrevet på bindets inderside. Sandsynligvis har dette været til hjælp for Anna Krabbe der ikke læste latin. I Johannes Magnus-bogen læser man således: "Johannis Magni histori om de Goter." Efter Jacob Bjørns død

fortsatte Anna Krabbe de lærde studier på Stenalt, særlig af slægtshistorisk art, og siden gik det barnløse ægtepars bøger i arv til hendes nevø Erik Krabbe. Otto Walde, der har foretaget den grundlæggende undersøgelse af Jacob Bjørns og Anna Krabbes bøger og deres videre vandring, er tilsyneladende i tvivl om hvornår Erik Krabbe overtog sin fasters bibliotek. Men i Johannes Magnusbogens tilfælde er det nu klart nok, for Erik Krabbe har sat sit navn på titelbladet med tilføjelse af årstallet 1618. Det var det år Anna Krabbe døde.

Erik Krabbes bøger endte i en anden stor adelig bogsamlers bibliotek, nemlig Laurids Ulfeldts (1605-1659). Og også Laurids Ulfeldts navn står på titelbladet i Magnus' Sverigeshistorie, sammen med årstallet 1655. Dette årstal har Ulfeldt noteret sammen med sit navn i mange andre bøger, som stammede fra Erik Krabbe. Men om det betyder at han først erhvervede dem da, eller om han blot har indført årstallet i forbindelse med en større revision af sin samling, er ikke klart. Under alle omstændigheder har Erik Krabbe skilt sig af med sin bogsamling før sin død, sandsynligvis af økonomiske grunde. Han døde i stor fattigdom i 1659.

Fra Laurids Ulfeldt kom Johannes Magnus' Sverigeshistorie til kongens, Frederik III's, bibliotek. Ulfeldts samling var et af de private biblioteker som Frederik III overtog i løbet af sin regeringstid i 1650'erne og 1660'erne, og som dermed blev en del af Det Kongelige Biblioteks grundstamme. Efter Ulfeldts død i 1659 var det meningen at bøgerne skulle på auktion, men i stedet blev det aftalt at kongen overtog samlingen i sin helhed, og det fandt sted i begyndelsen af 1660'erne.

Den lille Johannes Magnusbog har således vandret fra Jacob Bjørn til Anna

Krabbe til Erik Krabbe til Laurids Ulfeldt til Frederik III. Den har fulgtes med omkring 30 andre bøger, som Jacob Bjørn købte på sine udlandsrejser og som i dag befinder sig i Det Kongelige Bibliotek. Derudover påkalder denne bog sig særlig interesse ved sit – ganske vist beskedne, men dog hvasse – opgør med Johannes Magnus' fantasifulde skildring af de tidlige goters erobringstogter, et opgør som muligvis kan tilskrives den unge adelsmand Jacob Bjørn.

Noter

- ¹ Det moderne hovedværk om de to brødre og deres værker er Kurt Johannesson: *Gotisk Renæssans. Johannes och Olaus Magnus som politiker och historiker*. Stockholm: Almqvist & Wiksell 1982.
- ² En nærmere beskrivelse af de to udgaver findes hos Isak Collijn: *Svensk bibliografi inntil år 1600*, I-III, Uppsala 1927-1938, II, s. 210-16 og 253-55.
- ³ Mere om dette værk i Harald Ilsøe: "Omkring Hans Svanings Refutatio og Chronicon Ioannis." *Historisk Tidsskrift* 12. rk, 6: s. 21-58. Münsters brev, stilet til Caspar Paslich og dateret London 16. okt. 1559, er aftrykt i Ellen Jørgensen: *Historieforskning og historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*, Kbh. 1931, s. 221-222.
- ⁴ Om Jacob Bjørns bøger og deres vej til Frederik III's bibliotek kan man læse i O. Walde: "Studier i ældre dansk bibliotekshistoria," *Nordisk Tidsskrift för Bok- och Biblioteksväsen* 19, 1932, s. 1-66 (især s. 6-13), og Harald Ilsøe: *Det Kongelige Bibliotek i Stobeskeen*, Kbh: Museum Tusulanum 1999, I, s. 229-231.